

PUBLIKACIJOS

B. GENZELIS, V. KUBILIUS

O. MILAŠIUS IR FILOSOFIJA

Prancūziškose enciklopedijose Oskaras Milašius laikomas lietuvių poetu, rašiusiu prancūzų kalba (taip vadino save ir O. Milašius).

XX amžiuje, kaip ir anksčiau, Prancūzija absorbavo nemažai kitų tautų intelektualų (S. Beketas, E. Joneskas, M. Eliadė). Į jos intelektualų gretas įsiliejo ypač tų tautų atstovai, kurie savo tėvynėje neturėjo elementarių darbo sąlygų. Prancūzija priglaudė visus, mat ji buvo atsikračiusi valsietiškos psichologijos: „kiekvienas kito kaimo gyventojas — svetimas“.

Paryžiuje 1899 m. atsidūrė ir Oskaras Milašius, turėdamas tik 11 metų. Čia jis mokėsi Zansono de Saji licėjuje, kur anglų kalbą dėstė poetas S. Malarmė. Vėliau studijavo asiologiją ir hebraistiką Luvro ir Rytų kalbų mokyklose, vadovaujamas E. Ledreno, išgarsėjusio veikalais „Izraelio istorija“ ir „Biblijos istorija“. 1899 m. išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį „Nuopolių poemos“, artimą prancūzų simbolizmo tradicijai. Užmezgė artimus ryšius su simbolistų manifesto autoriumi Ž. Moreasu, anglų rašytoju O. Vaildu, prancūzų poetu P. Foru, skulptoriumi A. Burdeliu. 1908—1918 m. išleido keturis eilėraščių rinkinius ir dvi poetines dramas, o vėliau keletą poetinės-filosofinės prozos etiudų — „Laiškas Storžui“ (1917), „Ars Magna“ (1924), „Slėpiniai“ (1927).

Filosofija O. Milašius ėmė domėtis apie 1903 m., pergyvenęs gilią psichologinę krizę (po vieno kivrčio su tėvu neurasteniku bandė nusižudyti). Nusivylęs, kaip ir dauguma prancūzų intelektualų, pozityvizmu, jis susidomi Platono veikalais, laikydamas jį filosofu teigėju didžiulėje filosofų neigėjų grandinėje. Ypač jam tapo artimas švedų filosofas E. Svedenborgas, tvirtinęs, kad pasaulyje turi įsigalėti dvasios viešpatystė. Iš jo O. Milašius perėmė charakteringą terminą — „dvasios saulė“. Didelį poveikį padarė A. Bergsono intuityvizmo doktrina, tuo metu labai populiari nuo scientizmo bėgančių prancūzų menininkų ir mąstytojų tarpe. O. Milašius, kaip ir „Materijos ir atminties“ autorius, manė, kad pažinimas yra intuityvus, duotas žmogui iš anksto, jog pažinimo procese žmogus tik prisimena tai, ką jau žinojo (atsiminimai — svarbiausias jo lyrikos psichologinis pagrindas ir motyvas). Dantės „Dieviškoji komedija“, J. Getės „Faustas“,

indų „Vedos“ — mylimiausia jo lektūra — lenkė poetą į visatos sąrangos ir kosminio proceso svarstymus, kurie turėjo išsitemkti intuityvaus suvokimo skalėje. Plintančių neokatalikybės idėjų ir nuotaikų aplinkoje šie poeto svarstymai ilgainiui ėmė įgauti mistinį bei religinį pobūdį. Gyvenimo pabaigoje O. Milašius atsidėjo Apokalipsės aiškinimui ir dešifravimui, veikiamas kabalisto M. de Paskualy.

O. Milašiaus filosofinės pažiūros neturi nuoseklios sistemos, o jo filosofinio turinio raštai — dedukcinės įrodinėjimų logikos. „Laiškas Storžui“, „Ars Magna“, „Slėpiniai“ parašyti impulsyviai ir fragmentiška poetinių vizijų, meditacijų, pranašysčių, vidinės išpažinties maniera. Vieni prancūzų tyrinėtojai šiuos kūrinius laiko poemomis, kiti — filosofiniais etiudais.

O. Milašiaus filosofinė proza tryško iš to paties nerimo begalybės akivaizdoje, kaip ir jo eilėraščiai bei dramos. „Nakčia aš išbundu, pažadintas visatos tylos“, — rašė poetas. Jam, perėmusiam iš Š. Bodlero „nebūties“ sąvoką ir jos kartėlį, atrodė, kad žmogus nusviestas gyventi į nežinomybės dugną, kuriame jam neduoda ramybės amžinas klausimas: kas aš esu?

Išsižadėjęs filosofinių problemų svarstymo abstrakčiais terminais ir moksliniais metodais, O. Milašius — vienas pirmųjų meno pasaulyje — reagavo į reliatyvumo teoriją, kuri, savaip iškomentuota, tapo jo visatos ir žmogaus sampratos ašimi.

Pajusti „Amžino judėjimo dvelkimą“ — svarbiausias nerimstančios, klausinėjančios minties pašaukimas. Tas judėjimas yra vienintelė realybė žmoguje ir visatoje. Materija figūruoja tik judėjime. Erdvė — tai santykis tarp judančių daiktų. O ir žmogus yra ne kas kita, kaip „judėjimas tarp kitų judėjimų“. Žmogus gretina savo judėjimą su kitais, šalia vykstančiais judėjimais, jis perkelia į save erdvę ir laiką. Bet iš tiesų visa tai (erdvė, laikas, materija, žmogus) sudaro „vientisą bloką“, pasireiškiantį tik judėjimu. „Paklausk, mano kūdiki, aš tau kartosiu ir kartosiu: visata teka tavyje“¹, — rašė jis knygoje „Ars Magna“. Mintis — tai to išorinio ir vidinio judėjimo pagava, kur žodis yra veiksmas, o ne pasyvus ženklas.

Amžino judėjimo priežastis, O. Milašiaus supratimu, yra ne materialinė, o dieviškoji. Dievas atidavė savo bekūnę šviesą, kad sukurtų pasaulį, ir iki šiol žmoguje tebešviečia „dvasios saulė“. Grožis taip pat yra šios bekūnės šviesos atspindys. Meilė — didysis žmogaus pašaukimas žemėje — remiasi visą kosmosą ir gamtą tvarkančiu meilės įstatymu, sukurtu dievo, kuris yra meilės dievas. Tik žmogus niekada nepažins absoliuto, jis pasmerktas laikinoms tiesoms, nors jo mintis apima ir pagauna visas judėjimo formas.

Interpretuodamas reliatyvumo teoriją labiau tradicinių katalikybės idėjų aspektu, O. Milašius buvo įsitikinęs, jog ši teorija reiškia naują žmonių erą. Susisiekimasis su kitais dangaus kūnais tampa realia galimybe. Ateina didelių žmogaus mąstymo, jo socialinės padėties, politinių santykių reformavimo metas. „Mums visiems prasideda nauja era. Senasis pasau-

¹ de L. Milosz O. V. Ars Magna.— Oeuvres Complètes. Paris, 1961, t. 7, p. 43.

lis susvyravo iš pamatų. Atėjo laikas — paskutinis smūgis pasenusioms doktrinoms, bevaisiams režimams“² — rašė poetas. Kai šios viltys ėmė sklaidytis Europoje, atėjus Hitleriui į valdžią, O. Milašius išleidžia „Apokalipsės raktą“ (1938), kur baisiomis tautų ir valstybių žlugimo vizijomis bandė įspėti ir sulaukyti Europą ties Antrojo pasaulinio karo slenkščiu.

Vienas paskutiniųjų O. Milašiaus darbų — nedidelė studijėlė apie lietuvių tautos kilmę, paskelbta prancūzų spaudoje 1937 m. Norint suprasti jos atsiradimą ir turinį, reikia prisiminti ne tik hebraistikos studijas, lietuviškų dainų ir pasakų vertimus į prancūzų kalbą, bet svarbiausia — poeto kilmę ir tautinį apsisprendimą.

Poeto tėvas, Čerėjos dvaro Mogiliovo gubernijoje savininkas, laikė save Lietuvos bajoru, nors namuose buvo kalbama lenkiškai arba vokiškai. Jo senelis tik XIX a. pradžioje atsikėlė į Čerėją iš Labūnavos apylinkių, kur Milašių giminė minima valstybiniuose aktuose nuo 1578 m. Manoma, kad tai XIV a. įkurdintų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės panemunės pilių gynėjų palikuonys (net XVIII a. pabaigoje šitie bajorų gyvenami kaime — liai priklausė Veliuonos valsčiui). Artūras Milašius, poeto tėvas, vedęs Varšuvos hebrajų kalbos mokytojo dukrą ir susipykęs su giminėmis, sąmoningai afišavo savo „lietuviškumą“ ir niekino Lenkiją. Pats poetas, įsitraukęs į prancūzų literatūrinį gyvenimą, gana ilgą laiką nesirūpino savo tautine priklausomybe, nors lenkų spaudoje ir buvo garsinamas kaip lenkų dvasios atžala („Mat V. Milosz yra lenkas ne tik kilme, bet ir dvasia“³). Lietuviybė jam parūpo tik pirmojo pasaulinio karo metais, kai, dirbdamas Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos spaudos biure, susidūrė su lietuvių politinėmis akcijomis siekti nepriklausomos Lietuvos valstybės. Jis ryžosi paremti šias akcijas, skatinamas kelių veiksmų: su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijomis susijusios lietuviškos kilmės sampratos, kuri davė lenkų romantizmui „Gražiną“ ir „Poną Tada“ (A. Mickevičius, pasak jo, „didysis lietuvis“); mokytojo asiologo ir hebraisto istoriosofinės pasaulio sampratos, kur lietuvybei buvo skiriamas esminis vaidmuo („Lietuva yra visos Vakarų Europos senoji tėvynė“⁴); įsitikinimo, kad „Jaunos demokratijos“, atsiradusios pusiau feodalinų imperijų griuvėsiuose, neutralizuos grobuonišką imperializmą. Savo eilėraščius ir straipsnius prancūzų spaudoje O. Milašius palydi prierašu — lietuvis. 1919 m. atvykęs į Kauną, čia palieka savo eilėraščių rinkinį su tokia dedikacija — „Mūsų didžiam poetui Maironiui-Maciulevičiui. Su gilia pagarba O. Milošas“.

Paskirtas 1920 m. pirmuoju buržuazinės Lietuvos valstybės atstovu Prancūzijoje, jis su didžiausiu istorinio teisėtumo jausmu kovoja prieš Želigovskio divizijų įvykdytą Vilniaus aneksiją, griežtai atmesdamas pilsudskinės Lenkijos pastangas grąžinti Lietuvą į unijinius ryšius. „Vilnius nėra paprastas miestas. Vilnius yra lietuviškas dėl tos paprastos priežas-

² Conférence de O. M. de Lubicz-Milosz à la salle de la Société de Géographie.— Paris, 1919, p. 10.

³ *Milosz O. W.* Wybór poezyj. Tłóm. B. Ostowska.— Poznań, 1919, s. 3.

⁴ Conférence de O. W. de Lubicz-Milosz à la salle de la Société de Géographie, p. 4.

ties, kad jis yra senovinė Lietuvos sostinė. Vilnius kaip sostinė niekad nebuvo lenkų, nei net Lietuvos ir Lenkų sostinė dinastinės unijos metu. Vilnius kaip sostinė visad buvo vienos Lietuvos sostinė⁵.

Jau 1919–1920 metų kalbose ir straipsniuose, palietęs lietuvių kalbos ir tautosakos reikšmę, aiškindamas indoeuropiečių genezę („visa pirma-pradžio pirmykščio arijų pasaulio siela dvelkia lietuvių dainų grynume“⁶), O. Milašius grįžo prie šių klausimų specialioje lietuvių kilmės studijėlėje.

* * *

Kiekvienai tautai rūpi jos kilmė. Šis klausimas nesvetimas ir lietuviams. Ar jie nuo amžių gyveno šitoje teritorijoje, ar jie atsikėlė iš svetur? Tautos kilnojasi. Ši tezė visuotinai priimta. Iš kur atsidangino lietuviai? Kurta įvairių hipotezių. Renesanso metu tikėta, kad lietuviai — romėnų palikuonys⁷. Atvykėliai susimaišė su vietiniais, ir taip susiformavo lietuvių tauta.

Vėliau pradėta ieškoti savo ištakų rytuose: lietuviai giminiuojami su giruliais, sarmatais, gotais, indoarijais. Žodžiu, galvota, kad protėviai gyveno Dnepro upės baseine. Dabar mokslininkai sutinka, jog tas regionas — baltų protėvynė.

Tačiau tuo ieškojimai neišsisėmė: J. Basanavičius lietuvius sugiminavo su trakais. Visos šios hipotezės turi ir silpnų vietų. Klausimas liko be atsakymo. Todėl naują koncepciją apie lietuvių kilmę mėgino pateikti ir O. Milašius.

Jis parašė 1933 m. darbą apie žydų kilmę. Poetas teigė, kad žydų protėvynė — Pirėnų pusiasalis. Iš ten jie nukeliavo į Artimuosius Rytus. Taigi žydai — giminiga iberams (baskams) tauta. Kitą iberų šaką O. Milašius nukeldino į Lietuvą. Šias pažiūras jis išdėstė straipsnyje „Lietuvių tautos kilmė“.

O. Milašiaus įsitikinimu, Europoje dominavo iberiškas kultūros tipas. Lietuviai — iberų-baskų palikuonys. Kadangi jie buvo šalia pagrindinio indoarijų kelio į Europą, jie labiausiai išlaikė archainės kultūros relikтус, nors juos ir veikė indoarijai. Tai davė pagrindą lyginti lietuvių kalbą su sanskritu.

Kiekviena teorija vadovaujasi tam tikrais pripažintais duomenimis ar hipotezėmis. Tada mokslas pripažino, kad vyko tautų kraustymasis, jog baskai yra Europos aborigenai. Tad logiškai kilo klausimas: negi buvo apgyvendinta tik vakarinė Europos dalis? Jei taip, vadinasi, iki indoeuropiečių atsikraustymo Europoje gyventa kitų tautų. Visai teisėtas klausimas: kodėl jie negalėtų būti lietuviai?

O. Milašių veikė ir to meto politinė konjunktūra. Jis siekė atriboti lietuvius nuo lenkų ir rusų, įrodyti skirtingą jų kilmę.

⁵ *Milosz O. W.* Vilnius — Lietuvos sostinė.— Lietuva, 1920, birželio 16.

⁶ *Liubišas-Milašis O.* Vasaros Saulėgrąža Lietuvoje.—Lietuva, 1920, vasario 15.

⁷ *Zr. Mykolas Lietuvis.* Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius.— V., 1966, p. 51; Lietuvos metraštis (Bychovco kronika).— V., 1971, p. 45.

Šių dienų mokslo požiūriu, baskai sudaro atskirą nuo indoeuropiečių kalbų šeimą. Baltai priskiriami indoeuropiečiams. Baskai neturi tiesioginio ryšio su hebrajais, kurie įeina į semitų-chamitų šeimą⁸. Tad išeina, jeigu lietuviai — aborigenai, jie neturi tiesioginio sąlyčio su hebrajais, o atsitiktiniai žodžių sutapimai byloja tik apie žmonių tarpusavio ryšius. Pats O. Milašius pripažįsta: „Mes kuo nuolankiausiai pripažįstame, kad vien šių antropologinių bei etninių išvedžiojimų nepakanka, norint ką nors nuspręsti kebliu lietuvių kilmės klausimu“.

Konstruodamas savo lietuvių kilmės teoriją, O. Milašius ieško tuo metu paplitusiose antropologinėse koncepcijose savo tezei pagrįsti teorinių pamatų. Jis tiesiogiai nesiremia nei viena iš jų. Mąstytojas skiria mokslinius argumentus nuo istoriasofinių. Tačiau visus juos stato į vieną gretą. Anot jo, antraeiliai faktai kartais gali pasitarnauti naujos teorijos suformulavimui. O. Milašius jais remiasi tuo tikslu, kad skaitytojas „būtų nuolat atidus ir pasitelktų visą nuojautą, kurios reikalauja darbas, ten, kur kalbotyra ir priešistorija nuolat šaukiasi tradicijos ir egzėgezės pagalbos“.

O. Milašius netapatina etninio žmogaus tipo su jo vartojama kalba. Etninis tipas išlieka, nors kartais dėl žmonių maišymosi susiformuoja etniniai tipai. Vien vartojama kalba nenusako etninio žmogaus tipo: atsiskaymas protėvių kalbos dar nereiškia „išėjimo“ iš savo tautos, teigė O. Milašius.

Poetas, pasitelkęs visus, jo nuomone, galimus šaltinius, įrodinėjo esą lietuviai — iberų-hebrajų palikuonys. Tokios giminystės ieškojimą, matyt, skatino pasąmonė: poeto motina buvo žydė. Ieškota prancūzų ir iberų ryšio, o to meto Prancūzijoje buvo gyvas antisemitizmas (O. Milašiaus jaunystėje liūdnei pagarsėjo kapitono A. Dreifuso byla). Įrodžius, kad prancūzai giminingi baskams, o šie savo ruožtu — žydams ir lietuviams, išeitų, jog tautos, su kuriomis (prancūzai, žydai ir lietuviai) susijęs poeto gyvenimas, kilusios iš vieno kamieno.

Galimas ir kitas O. Milašiaus koncepcijos suformulavimo niuansas. Europoje brendo fašizmas. Jis įgavo aiškų antisemitinį pobūdį. Ispanijoje aršiausiai fašistams priešinosi baskai. Gernikos subombardavimas tapo fašistinės agresijos simboliu. Prancūzijoje fašistinis gaivalas kėlė galvą. Baskai — Europos civilizacijos pagrindų kūrėjai, įrodinėjo O. Milašius. Iš to plaukė išvada: Europos kultūrą griauinantys fašistai yra barbarai.

Poetą veikė Apokalipsė. Jis visur matė vizijas, simbolius: Neronas sudegino Romą, naikino nieko nekaltus žmones, klestėjo blogis. Apokalipsė išpranašavo Romos žlugimą. Argi ne toks galas laukia fašizmo?

O. Milašiaus koncepcija nesusilaukė entuziazmo Lietuvoje. Nors poetui Kauno universitetas suteikė 1937 m. garbės daktaro titulą, apie „Lietuvių tautos kilmę“ pasirodė, atrodo, dvi recenzijos: buržuaziniame žydų savaitraštyje „Apžvalga“, einančiame lietuvių kalba, ir oficioze „Lietuvos aidas“.

„Apžvalgos“ recenzentas pabrėžė O. Milašiaus darbo aktualumą: aprašė didvyrišką baskų kovą prieš fašizmą, Gernikos sugriovimą. „Bet vi-

⁸ *Ceboksarovas N., Ceboksarova I.* Tautos, rasės, kultūros. — V., 1977, p. 27—28.

siems jiems Gernika — baskų Jeruzalė — švenčiausioji vieta. Ši Gernika yra dabar griuvėsių krūva. Bet, sako senas baskų priežodis, Gerniką galima sudeginti, o ji vis tiek lieka amžinai, žūsta jos griovėjai“⁹. Autorius iš esmės pritarė O. Milašiaus koncepcijai.

Kiek kitokio pobūdžio buvo J. Zlabio-Zengės recenzija „Lietuvos aide“. Joje rašoma, kad lietuvių protėviai galėjo kilti iš Pietvakarių Europos. J. Zlabys-Zengė siejo O. Milašiaus koncepciją su Kauno universiteto prof. J. Zilinsko lietuvių kilmės teorija. Recenzentas pritarė poeto nuomonei, kad, trūkstant patikimų archeologinių duomenų, reikia remtis mitologija, psichologija. J. Zlabys-Zengė aptarė galimus lietuvių ir baskų tautosakos ryšius. Tačiau straipsnyje nieko nepasakyta apie lietuvių giminiavimą su hebrajais, išskyrus užuominą: „Pagaliau panašumo randa ir lietuvių aušrinės garbinime, kas buvo iberų kultas, kuris vėliau nukeliavo į rytus ir sukūrė bendrą aušrinės garbinimo kultą. Tas kultas vėliau pasiekė ir hebrajus“¹⁰. Ir viskas!

Šalta lietuvių spaudos reakcija visai suprantama. Plačiau reklamuoti O. Milašiaus koncepciją neleido tuometinė krašto politinė situacija (hitlerinėje Vokietijoje antisemitizmas buvo pasiekęs savo apogėjų, lietuviams ji kėlė nuolatinę grėsmę).

O. Milašius aktyviai dalyvavo buržuazinės Lietuvos politiniame gyvenime, propagavo lietuvių kultūrą Prancūzijoje. Žodžiu, sugrįžo į savo tautą. Kas ji yra? Iš kur ji kilusi? Daug kas tada nebuvo aišku. Tuo klausimu neturėta nė vienos išsamiai pagrįstos koncepcijos. Visos jos buvo konstruotos remiantis atsitiktiniais faktais, bendromis istoriosofinėmis teorijomis.

Kiekvienos naujos koncepcijos nuopelnas ne tas, ar ji tvirtai įsigali, ar ne, ar ji priimama, ar atmetama, o tas, kad sužadina mąstyseną.

O. Milašiaus straipsnis „Lietuvių tautos kilmė“ tam tikru aspektu atspindi jo istoriosofines pažiūras, padeda suvokti jo filosofinę koncepciją.

⁹ Lerer D. Lietuvių poetas ir istorikas Milašius mano, kad lietuviai, žydai ir baskai yra giminingos tautos.— Apžvalga, 1937, birželio 11.

¹⁰ J. Žg. (Zlabys-Zengė). Milašius apie lietuvių kilmę.— Lietuvos aidas, 1937 balandžio 16.